

БУРИЦА КРСТИЋ, Београд

ИСКУСТВА ТЕРЕНСКОГ ИЗУЧАВАЊА ОСТАТАКА ПРАВНИХ ОБИЧАЈА КОД КУЧА ДАНАС

Област мога интересовања у оквиру широке теме изучавања патријархалних заједница и културе народа и народности Југославије јесте обичајно право — та ужа и гранична област између права и етнологије. Феномен обичајног права или неписаних обичаја правног карактера, разуме се, није ни само југословенски ни балкански, али је, с обзиром на услове релативно споријег друштвено-економског развоја кроз историју неких области тога дела Европе, и овај вид народне правне културе и традиције остао више уочљив за пажљивог испитивача, но што је то другде случај, готово све до наших дана.

Генерални метод којим се овакво уочавање данас најуспешније може вршити јесте емпиријски прилаз реликтима тих неписаних правних обичаја, који у појединим ужим регионима наше земље још живе и когзистирају са писаним, позитивним правом, као део шире схваћене усмене народне традиције и регула понашања. Овакав прилаз, међутим, одмах открива и постојање изразитих разлика по интензитету испољавања и могућностима уочавања и изучавања обичаја правног карактера. Постојећа литература из прве половине нашег века, првенствено из пера посленика који су се бавили животом и обичајима народа, и у погледу селекције региона погодних за истраживање, може доста помоћи савременом правнику и етнологу. Највећа помоћ, ипак, долази кад је реч о стручној правној обради обичаја правног карактера у областима Црне Горе и Херцеговине од протагонисте народних правних обичаја XIX века Валтазара Божића, о чијем раду овом поштованом скупу не треба говорити.

Руководећи се наведеним почетним методским приступом у покушају савременог прикупљања, редиговања и анализе народних правних обичаја, обрадили смо у овом погледу једну посебно занимљиву и карактеристичну област Црне Горе — регион који насељавају Кучи. Само истра-

живање трајало је неколико летњих месеци, распоређених у више година, почев од 1972, како би се добила и временска компаративна димензија у брзом нестајању правних обичаја, а методски приступ при томе састојао се у остваривању што непосреднијег личног контакта са познаваоцима обичаја (ретко су се користили анкетари и шире екипе), и то не само по селима у којима они живе стално него и по катунима за време летње испаше стоке (издига) на средњим и високим планинама, које обухватају Кучку пашњачку област и Комски рејон. Оваквим начином рада и релативно дужим боравком на терену смањено је на минимум дистанцирање на релацији испитивач — анкетирани, с обзиром на то да се ти контакти нису сводили само на штуро испитивање на основу упитника (рађених по угледу на Богишића), већ су пре имали карактер већања и размене мишљења са људима старије, средње, па и младе генерације (врло често окупљене на катуњу) о појединим проблемима локалних правних и осталих, са њима повезаних животних односа.

Велика маса овако добијених одговора (писаних или снимљених на магнетофонску траку) у следећој фази рада упоређивана је и анализирана, да би затим послужила као грађа за долажење до закључака о овом сегменту патријархалних заједница и патријархалне културе. На овај начин је, иако у скромним размерама, отргнут од заборавља читав низ података који сведоче о специфичној правној култури једне области која је, по нашем мишљењу, у овом погледу репрезентативна за читаву Црну Гору. Друштвено-историјске околности проузроковале су готово потпуни нестанак усмених правних обичаја, који су углавном у двадесетом веку, а нарочито у његовој последњој четвртини, изгубили снагу извора права, тако да је ова анкета још увек могла да послужи и за израду једне монографије која ће се, надамо се, појавити током 1979. године у издању Балканолошког института Српске академије наука и уметности.

У савременом приступу реликтима овог значајног аспекта патријархалних заједница на нашем тлу, који смо покушали да прикажемо у овом саопштењу, коришћен је и неопходни упоредни метод. У области коју насељавају Кучи, могу се, наиме, паралелно проучавати и правни обичаји њихових арбанашких суседа — Малисора, Климената и Хота, укључујући и мањи број Муслимана, а такође и обичаји Васојевића, па је у том смислу могуће доћи до научно занимљивих закључака о сличностима и разликама некадашње и данашње правне свести народа тих крајева, уколико је реч о локалном и самоуправном регулисању одређених мање значајних правних односа у оквирима ентитета као што су племе, братство и ужа, односно шира породица — Куча.

На овај начин отварају се могућности и за данас тако потребна међудисциплинарна изучавања, у којима своју реч имају да кажу етнологија, социологија, антропогеографија, право, историја економских односа и друге дисциплине. Тек заједно узети, резултати свих ових приступа могу пружити чврсте научне основе за савремену евалуацију и нови приступ патријархалним заједницама и култури наших народа и народности.

На основу прикупљеног материјала, а нарочито на основу искустава стечених приликом теренског испитивања реликата правних обичаја код Куча и других суседних племенских заједница, дошли смо и до неких нових теоретских ставова у односу на традиционално схватање феномена обичајног права код нас. Због ограниченог времена за излагање, само ћу укратко изнети ставове који су, разуме се, подложни дискусији, а односе се на обичаје правног карактера и њихов савремени третман и улогу у савременом правном систему.

Прво, сврха анализе реликата правних обичаја у области Куча пре свега је покушај да се сачувају подаци о обичајноправним нормама, институтима и регулама који су важили у прошлости патријархално-племенског друштва у облику у коме их је било могуће фиксирати и изложити у наше време. Научни приказ и анализа тих реликата обичаја у правној сфери има, поред тога, и значајан задатак да се из масе усмених правила понашања која су постојала или постоје у срединама као што је племе, односно географска област, или општина коју оно насељава, укаже на она која припадају микросфери правног и „пред-правног” понашања људи а могу и даље до одређеног периода у будућности да коегзистирају са нормама писаног права. Та категорија обичаја или узуса је изван уобичајених релативно краткорочних категоризација у правно-техничком смислу и, штавише, изван потребе да се њихова садржина конфронтира са позитивним законодавством. Она је, условно речено, ван интересовања постојећег правног система уколико није отворено супротна њему, а у неким случајевима које смо уочили тај систем има интереса да ова правила задржи и да их постепено прилагођава и мења у општем правцу прогресивног развитка друштвеног и правног система.

Нека од тих правила испуњена су високо моралном садржином, која, иако потиче из прошлости и може на први поглед изгледати превазиђена, ипак остаје у складу са савременим схватањима социјалистичког права и морала. У једном прелазном продуженом тренутку, између двеју епоха, та неписана правила понашања у ужим друштвеним целинама имају и своју позитивну улогу.

Ова размишљања заснована на теренским искуствима, ослањају се и на чињеницу да се друштвена схватања, институције у области морала и обичајног права, навике и обичаји уопште, у удаљеним и теже приступачним планинским областима (географски фактор) нешто спорије мењају но што је то случај у равничарским и саобраћајно, економски и културно развијенијим срединама. Савремено друштво, у свом брзом ходу ка прогресу, дужно је, стога, да води рачуна и о тим специфичним условима развоја оваквих мањих географских области насељених планинским становништвом у којима још и данас постоје изражени трагови патријархалне свести, које је немогуће у кратком року и декретски укинути.

Из велике ризнице правних обичаја коју налазимо и у литератури аутора као што су Богишић, Дучић, Јовићевић, Ердељановић, Вуко-сављевић, Чулиновић и други, обичаја који су се стварали вековима кроз животну праксу и потребе на нашем тлу, а нису представљали ре-

зултат унапред утврђених шема и оквира, уз одбацавање свега оног што је назадно и противно савременом правном и друштвеном развоју, научник и практичар морају се потрудити да уоче и разлуче оно што је, евентуално, још увек позитивно.

Наше испитивање савремених остатака обичаја правног карактера у Кучима даје нам, тако исто, основа за пледирање за флексибилност у приступу правном и административном регулисању кад је реч о појединим ужим областима наше земље. Сваки научни подухват морао би, поред свог примарног циља, да указује и на ближе и даље практичне реперкусије у вези са истраживаном материјом. Проучавање тих обичаја у једној црногорској планинској области, у којој је још увек било могуће доћи до одређених знања о њима, могло би да допринесе и бољој разради оних прописа који су по свом карактеру локални и од интереса само за уже заједнице или области.

Савремени истраживач и аналитичар реликата правних обичаја, уколико следи овај основни теоријски приступ, који обичајно право не посматра једино као превазиђени историјски феномен, само иде у корак са специфичним развојним условима на Балканском полуострву и у земљама југоисточне Европе у овом домену. О овоме сведоче и примери из суседних земаља, а нарочито Грчке и Румуније.

Не преувеличавајући значај који, у поређењу са позитивним правом, има неписано право нарочито у неким ужим областима наше земље, рад на истраживању реликата обичајног права треба пре свега да изазове пажњу и полемику код наше и балканске научне јавности у вези са једним дуго занемариваним проблемом историје права, етнологије и других сродних дисциплина. Обичајно право на Балкану и у суседним земљама несумњиво има својих специфичности и у стању је да пружи драгоцене податке код истраживања извора правне свести и правног осећања наших народа и народности. Обичајно право и, с тим у вези, самоуправе на Балкану, иако се проучавају десетинама година и код нас и у свету, заслужују још већу пажњу и један нови приступ. Ово стога што се патријархална друштва одржавају на Балкану, поред класних држава и друштава, већ вековима — готово до наших дана. За тако дуго одржавање ова друштва имају да захвале, пре свега, својим чврстим унутрашњим друштвеним структурама заснованим и на обичајном праву, а такође и свом самоуправном односу према класној држави и њеној власти.

Ближе и дубље испитивање показало би да се и корени нашег данашњег југословенског самоуправног социјалистичког друштва једним делом спуштају дубоко у прошлост самоуправног живота и обичајног права наших народа и њихових земаља. Све ове идеје и мисли прожиле су нас када смо приступали изналажењу остатака правних обичаја у области Куча и у суседним областима, у покушају да остваримо један савремени продор у занимљиви комплекс неписаних норми понашања једног друштва које ишчезава, продор који ће на својеврстан начин указати и на везе између традиције и савременог у области правне културе.

Испитујући постојање појединих неписаних обичаја код Куча и суседних Малисора, као и Васојевића, установили смо да има низ обичаја који нису у супротности са правним и моралним схватањима савременог друштва. Тако, на пример, стари институт бесе или дате речи у облигационо-правним односима садржи у себи принцип савесног и потпуног испуњавања преузетих обавеза у усменим или писаним уговорима. Многи уговори уобичајени у народу у области сарадње у пољопривреди и сточарству имају позитивну садржину, прилагођени су локалним условима и нису ни у каквој супротности са позитивним правом. Такви су спрега, супон, супаша, позајмица, заред, моба, давање стоке на лето-виште или на планину, односно на зетску, итд. Низ правила о коришћењу планинских и других пашњака, познатих под називом режим планине, и данас се примењује, не задирући у позитивне прописе, односно прилагођујући им се.

Проучавање обичајног права данас има, разуме се, и задатак да укаже на негативне и назадне обичаје, који су нарочито уочљиви у породичним имовинским односима, код положаја жене и другде, иако до њиховог ишчезавања може доћи само са развојем друштвено-економских односа и начина привређивања.

Искуства теренског изучавања правних обичаја код Куча данас подстакла су нас, као што се види из овог саопштења, и на шире проучавање феномена обичаја у сфери права уопште, а не само на изучавање његовог ужег — историјског дела, који је мање или више познат и на основу досадашње литературе. Уколико тиме успемо да скренемо пажњу на овај феномен у нашој правној и не само правној науци, мислимо да ћемо проширити дискусију и о овом значајном аспекту изучавања патријархалних заједница и културе.

DJURICA KRSTIĆ

CONTEMPORARY EXPERIENCES OF FIELD RESEARCH IN CUSTOMARY LAW RELICS IN THE KUČI AREA

S u m m a r y

The subject matter of author's interest refers to research in customary law — a border area between law and ethnology. The phenomenon of customary law, i.e. of unwritten customs of legal character is not specific either for Yugoslavia or the Balkans, but due to relatively slower socio-economic development throughout the history of that part of Europe this aspect too of people's legal culture and tradition remained more conspicuous to the attentive inquirer.

General method of such a research is undoubtedly empirical approach, meaning individual observation in the field aimed at recognizing and fixing relics of unwritten legal rules in some of the characteristic areas of Yugoslavia. Using this method mainly, the author effected during summer months in course of several years research in the area of Kuči in Montenegro, near Yugoslav — Albanian border, gathering rich material of people's legal tradition and contemporary usages.

This material has been analyzed and compared with previous written sources and works from last century and the beginning of the present one in order to obtain contemporary picture of the specific legal area of that community of a patriarchal character. Comparative study was also done by observing customary law relics of surrounding Albanian tribes, such as Malisori and Klimenty, as well as of other Montenegrin tribes, such as Vasojevići.

The author emphasizes also the need for transdisciplinary studies of the phenomenon of legal customs, mentioning sociology, anthropology, ethnology, history of economic relations and the like as relevant fields.

On the ground of data collected in the field, as well as of other relevant information and scientific sources, the author attempted at some theoretical elaboration which differed from traditional scientific approach to the subject matter of customary law in Yugoslavia and elsewhere in the Balkans. Ground for such attempt are, among other things, morale quality of some unwritten rules which qualifies them to be applied even today, local character, which makes them apt for implementing for the relevant areas particularly in the mountainous regions of Yugoslavia where economic and other social relations change relatively slower than in the urban regions. Namely, out of a great storehouse of unwritten legal rules, which were observed and elaborated by such authors as Valtazar Bogišić, Jovičević, Dučić, Erdeljanović, Vukosavljević and others, one is able even today to single out some which do not contradict contemporary social development.

The author connects the present-day socialist self-management with historical roots of self-government in the Balkans, which include the folk law.

In his contribution, the author also cites a series of specific customs, particularly in the area of cattle-breeding and contracts in agriculture.

Studying of legal customs should also point out at negative and surpassed customs, such as unequal position (in legal terms) of women, some rules in family and property law relations and the like.